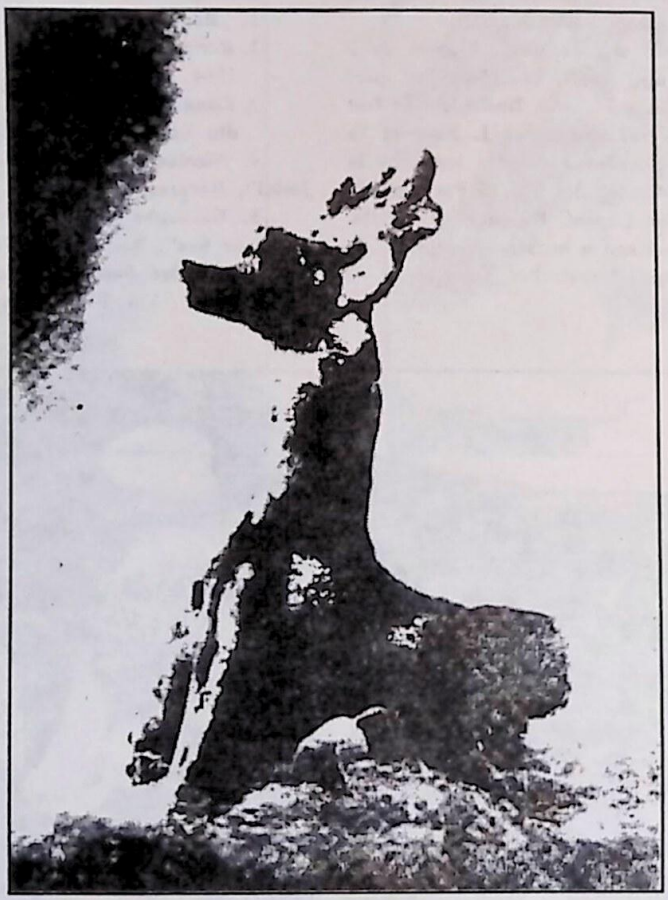
MOTIVUL FOLCLORIC EST-EUROPEAN AL VÂNĂRII CERBULUI ÎN COLINDA ROMÂNEASCĂ

Colinda şi colindul sunt esenţiale şi definitorii pentru cultura populară românească, fiind totodată componentele unei veritabile istorii vii a neamului nostru, a sufletului naţional începând de la etnogeneză. Dacă analiza textelor de colind ne poate cufunda până în paleolitic, atestările păstrate în documentele scrise sunt mult mai târzii şi aparţin de regulă unor clerici care au intuit extraordinara lor vechime, asociindu-le firesc miturilor şi ritualurilor unor culte anterioare creştinismului. Astfel maghiarul G. Heltai, conducător al Bisericii reformate se plângea în 1552 că „în Ardeal îndată după ziua naşterii Domnului nostru Iisus Hristos, începe marele praznic al diavolului, „Regélö hét" (săptămâna colindării) (Ovidiu Bârlea). În secolul următor la 1657, tot în Ardeal, pastorul Andreas Mathesius din Cergăul Mic – Alba se plângea că enoriaşii săi luterieni – în parte de origine bulgară şi foşti ortodocşi – se încăpăţânează să cânte colinde româneşti, reclamând împotriva sa protecţia craiului, deci conflictul era foarte acut. Călătorii străini care ne-au vizitat ţara în perioada de iarnă, când se practica această datină, au descris-o de fiecare dată, mai mult sau mai puţin sumar. Cea mai interesantă rămâne fără îndoială cea a solului suedez Hiltebrandt care asistă la Iaşi, în 1657, la jocul cerbului. Observă că, la un moment dat, băiatul care îl însoţea pe tânărul mascat în cerb mimează că trage cu arcul, cerbul se prefăcea la rândul său mort, învie apoi, spre bucuria generală. Este exact ceea ce întâmplă în zilele noastre la jocul caprei, minus prezenţa arcului şi săgeţii, de aici nemotivarea sau motivarea artificială a morţii şi învierii în jocul respectiv. Am ales acest exemplu deoarece ni se pare semnificativ pentru înţelegerea originii jocului şi colindului de cerb, descinse în ambele cazuri din lumea încărcată cu forţe magice a oamenilor de Cro-Magnon. Imaginea descrisă mai sus se asociază până la identitate cu picturile rupestre din perioada franco-cantabrică prin sustragerea plastică a morţii animalului care constituia obiectul vânătorii. Dar şi textele colindelor româneşti despre cerb pot fi apropiate de celebrele picturi rupestre pe care le-am citat: se vorbeşte mereu de privirea întoarsă înapoi a cerbului, iar moartea se survine aproape întotdeauna prin săgetare sau lovitură cu lancea în „spata dreaptă" aşa cum se vede în desenele amintite. Este ceea ce indică un comportament câştigat încă din paleolitic şi menţinut până în secolul nostru ca şi păstrarea cerbului în centrul preocupărilor vânătoreşti.

Figurină de cerb – Centrul de ceramică Coşeşti – Argeş

De astfel, încă din paleolitic semnalăm adevărate depozite de oase de „Cervus elaphus" pe teritoriul ţării noastre. În neolitic, prelucrarea oaselor şi, mai ales, a coroanelor de cervide capătă o mare răspândire, realizându-se din acestea topoare, dălţi, săpăligi. Nu există o aşezare neolitică cercetată în care să nu găsim astfel de elemente, numărul uneltelor din corn depăşindu-l pe cel al uneltelor de piatră. Pentru aceeaşi perioadă, cercetătorii Olga Nevresov şi Sergiu Haimovic au identificat în 22 de staţiuni din România 30000 de fragmente osoase pe primul loc între acestea 3415, adică 11,38% de Cervus elaphus. În contextul frecventelor şi intereselor cu această maiestoasă vietate, impresionaţi de forţa şi agilitatea cerbului, de gingăşia şi puritatea căprioarei, oamenii o integrează orizontului lor spiritual, scenariilor mitice şi religiozităţii crescânde din epocă. Coarnele sale ramificate au fost asociate cu arborele vieţii, cu varianta sa din Carpaţi, bradul, fiind totodată desemnat drept un simbol al morţii şi reînvierii din ciclurile naturii. De aici şi reprezentarea sa figurinele zoomorfe din neolitic. În zona noastră s-a dezvoltat un cult al cerbului având o origine locală, carpatică, dar şi una celtică, intrată în etnogeneza şi cultura dacilor. Vom găsi urme ale zeului thonic din Gallia Cernunnas, înfăţişat cu coarne şi cap de cerb. Cerbul devine un anumal psihopomp, o călăuză a eroilor

în viaţă şi a sufletelor morţilor, un simbol al purităţii şi dreptăţii. Mărturiile materiale privind strânsa legătură dintre cerb şi strămoşii noştri traco-daci – după Herodot, aceştia purtau îmbrăcăminte din piele de căprioară, s-au găsit pe săbii cu mâner din corn – întrecute de cel de ordin spiritual. Pentru tracii sud-dunăreni, cerbul simboliza soarele care se urca pe cer. Pisandru, Pindor şi Pharexides spun că nimfa Taigeto a închinat zeiţei geto-scitice Ortoisa, o cerboaică de aur, minune a lumii antice, care era dedicată totodată lui Artemis. Legendarii eroi ai grecilor, Herakles şi Theseu, pleacă în căutarea sa, pentru cel dintâi fiind a patra dintre cele 12 isprăvi miraculoase (munci) pe care le-a îndeplinit.

Toate elemntele amintite converg spre geneza colindului care este paralelă cu etnogeneza românească şi reprezintă pentru întregul răsărit al Europei o sinteză între datinile de origine română şi cele ale fiecărui popor din această zonă. Semnificativă în acest sens este însăşi denumirea obiceiului, originea sa. Din latinul CALENDA, provenit din Calendarele lui ianuarie vom întâlni la români colinda sau corinda, la vechii slavi Kolenda, de unde bulg. Koleda, Kolada, ucr. Koliada, pol. Kolenda, sârbo-croatul Koleda, bielorus. Koliada, slavonul Kolend, cehul Koleda, slovacul Koleda, rusul Kolinda (vechi). Putem alătura şi denumirile Kolendre (Crăciun, în albaneză) şi Kaledos – Crăciun, Kaleda, daruri în grâu pentru preot, din lituaniană. Perpeturea tradiţiilor despre cerb la popoarele din zonă a contribuit desigur la fixarea colindei, la stabilitatea sa până în epoca modernă, în grade diferite la fiecare etnie. Menţionăm faptul că, exceptând unele intruziuni târzii, pentru români şi o mare parte din slavi miturile cerbului sunt de origine etnică pe când la unguri, germani, polonezi sunt adeseori de origine livreasică. Să exemplificăm: în arealul maghiar Procopius din Caesarea, ne relatează o legendă hunică, după care un grup de tineri urmărind o cerboaică peste lacul Meotis (Marea de Azov) ar fi deschis drumurile spre Europa. la 1280, Simon Kézai scrie „Cronicon Hungaricum" în care consideră că strămoşii ai poporului maghiar pe Hunor şi Magor, care, la fel ca în Procopius urmăresc o căprioară peste Marea de Azov. De aici legendele catolice despre cerbii cu cruci între coarne şi cea despre fundarea mănăstirii Vac datorată apariţiei unui cerb miraculos având coarnele încărcate cu lumânări aprinse. La români, alături de forţa păstrării tradiţiilor, vânătoarea a contribuit foarte mult la cultivarea colindei despre cerb. În epoca medievală, ponderea sa în viaţă socială avea o deosebită însemnătate, atât vânătorile domneşti cât şi cele cotidiene ale ţăranilor şi păstorilor. Cronicarul Radu Popescu ne relatează că domnitorul Vlad Vintilă de la Slatina a fost ucis în timpul unei vânători de cerbi la care participa întreaga curte domnească. În Ardeal, voievozii români şi, parţial preoţii, erau obligaţi, să dea autorităţilor câte o căprioară pe an. Un astfel de obicei s-a păstrat în satul Leşile-Argeş unde până în 1888 sătenii dădeau o căprioară pe an proprietarului George Cantacuzino. Cerbul şi căprioara apar pe vechile steme ale judeţelor Câmpulung, Dâmboviţa, Gorj, Maramureş, Neamţ, Prahova, Rădăuţi,Satu Mare, Sălaj. A devenit un loc comun în folcloristică, un adevăr general recunoscut, legătura intrinsecă dintre vânarea cerbului şi căsătorie – caracterul său de probă iniţiatică, la fel asocierea dintre vânarea ciutei şi obţinerea viitoarei mirese. Analizele de text probează, desigur, aceste aserţiuni; se pierde însă din vedere caracterul general magic în primul rând al colindei de cerb, evident, aşa cum vânătoarea a precedat în timp apariţia căsătoriei instituţionalizată. Asemănarea, corespondenţa sa cu descântecul, prin repetiţiile versurilor, accentuarea unor anumite gesturi şi cuvinte, ni se pare firească. După cum remarca Octavian Buhociu, colinda ar putea fi la origine o primitivă rugăciune magică pentru a reuşi vânarea cerbului sau a ciutei. În acelaşi sens pledează observaţiile unui mare cunoscător şi istoric al vânătorii, Ion Nania, privind riturile secrete ale vânătorilor, foarte puţinul care s-a păstrat. La apariţia lunii noi se întorceau ,spre ea, rosteau versuri între care: „Să pot merge-n luncă / Şi să prind o ciută," apoi îngenunchiau şi sărutau iarba; la fel îngenunchiau şi când plecau la vânătoare, prin versuri ritualice rugau să le iasă în cale, „Cerb rupt la picioare / Zimbru fără coarne" (prezenţa cuvântului denotă suta de ani vechime) se coseau în pantaloni un colţ de lup şi un dinte de cerb pentru a avea forţă şi agerime.

Colinda de cerb prezintă o largă răspândire în teritoriul naţional pe care-l acoperă total, cu diminuări în zonele în care predomină colinda religioasă. În Dobrogea, cerbul se laudă că nimeni nu l-a văzut şi nu l-a ştiut: „Unde el s-adapă / Cu limpede apă / Apă din năstrapă". Iarba din poiană este atât de deasă încât se împleteşte în cinci. În timp ce-şi face amiaza, Ion Voinicu îl străpunge cu săgeata „Coast-a tria i-o rupea / Unde sufletul şedea". Cerbul îşi blestemă urechile care n-au auzit, ochii care n-au văzut: „Săgeata venind / Frunze foşgăind / Săgeata venind / Frunze clătinând." Blestemă şi unealta morţii sale „Săgeată-nvrăstată / Videte-aş uscată". Remarcăm că vânătorul, adevăratul autor al morţii, nu este blestemat, cerbul îi spune numai „Parte tu că mi-ai avut / La a ta nuntită / Da a mea cărniţă." Într-o variantă mai dezvoltată, Cerbul Runcului se laudă că el paşte oriunde pe ogoare şi pe lângă sate şi nu îl vede şi nu îi ştie nimeni locurile. Tânărul Ion îl găseşte însă la munte, aţipit printre brazi şi molifte, îl săgetează: „Cam din spata dreaptă / Prin urechea stângă". Într-un colind din Bunila-Hunedoara, cerbul rupe gardul unei vii şi începe să strice viţa. Junele venit de la munte îşi pregăteşte puşca pentru a-l săgeta. Este un exemplu de modernizare, o încercare de a înlocui arcul, arma arhaică, păstrunde-se însă săgeata. Într-altă variantă din Pecineaga-Tulcea, tânărul Gheorghe dând de cerbul adormit în mijlocul ierbii îmbelşugate, îngenunchiază, săgetându-l apoi. Cerbul moare cu obişnuitele blesteme. Gheorghe îl ia în spinare, îl poartă prin sate cu fete mari şi mirese, nu-l vede nimeni decât frumoasa Ileana care-l fericeşte: cu carnea îşi va face nuntă, cu pielea îşi va face acoperiş, din coarne va face furci la sate, din unghii păhărele. La Lipova, în Banat, cerbul îşi presimte moartea, se plânge mamei sale. Aceasta îl sfătuieşte să coboare între livezi, la izvoare, dar tocmai acolo este săgetat. În Haţeg, la Boşorod, Ion se hotărăşte să ucidă toţi cerbii din munte, pe care, deşi are puşcă, îi săgetează. „Un cerbuţ micuţ / Născut în ruguţ /" îl convinge să-l lase în viaţă, i-a ucis deja 9 fraţi folosindu-le oasele, carnea, pielea, sângele. La Cărmăzăneşti-Ilia-Hunedoara, un tânăr şi-a clădit case noi, în jur creşte trestie pe

care vine să o pască cerbul. Tânărul vrea să-l săgeteze dar cerbul îl cheamă să meargă împreună în vârful munţilor. În Ţara Oltului circulă o variantă asemănătoare, în locul casei apare însă un brad făurit din picături de rouă. Un colind cules la Agnita amplifică motivele din variantele de mai sus. Când Ion se laudă că-l va săgeta, cerbul îi propune să-l ia în coarne şi să-l arunce într-un loc bogat în păşuni unde: „Jos la fântâni reci / Vi fete de greci / Şi tu să-ţi alegei / Ţâie care-ţi place / Să mi să-mi dai pace /". În varianta din Haţeg cerbul îl duce pe tânăr la izvoare unde „Vin fete de greci" aşezat într-un leagăn de mătase legat între coarne. La fel i se promit fete de greci – deci căsătoria într-o variantă din Cerbia, Ilia, Hunedoara. În două variante culese din centrul Transilvaniei este împărţită tot în vederea nunţi averea purtată de cerbul vânat. Într-un colind cules de Bartók Béla la Reghin, bătrânul uncheş, cu cei nouă fii ai săi vrea să vâneze 9 cerbi în munţi. Cerbul cel mai mare propune o înţelegere, bătrânul îl invită acasă la el. adresându-se cu „tăicuţul nostru, măicuţa noastră", căpetenia cerbilor refuză: cu coarnele lor nu pot intra pe uşă, piciorul lor calcă numai pe frunză, nu pe cenuşă, nu pot bea din pahare, ci numai din izvoare. Din celelalte numeroase variante amintim dorinţa unui cerb de a fi vânat cu flinta, de care ar putea scăpa pe când de săgeată nu, doborârea unui cerb pentru a asigura zestrea numeroşilor copii ai boierului. Alt cerb se laudă cu norocul pe care-l va avea cel care îl va doborî: carne pentru nuntă, piele pentru acoperişul casei şi sânge pentru vopsirea ei. Altădată cerbul îşi blestemă fiecare parte a trupului, fiindcă nu l-a slujit pentru a scăpa de vânători.

Conform clasificărilor obişnuite, colindul de cerb este considerat colin de băiat, are ca pereche colindul de ciută, care se cântă la casele cu fete. Aici aluziile la căsătorie sunt mai evidente, iar variantele se deosebesc mai puţin între ele. De regulă, o ciută mioară le străjuieşte pe celelalte şi prooroceşte că, a doua zi vor fi gonite de vânători – în Dobrogea de turci şi de franci – până vor face un lac roşu din sângele lor şi un pod de os din oasele lor. Toate pier afară de ea. Într-o variantă din fostul judeţ Râmnicu-Sărat se specifică: din casele ciutelor se va ridica un pod pe care vor trece mirele şi mireasa. Un subtip mai puţin răspândit păstrându-se în sfera ideii de nuntă este „fata mincinoasă" sau „fata geloasă". Când tânărul istoriseşte vânătoarea cerbului ea intervine fiindcă s-a dus la iubita sa. Variantele mai noi sunt contaminate cu colinde creştine. Cerbul care urmează să fie săgetat strigă şi mărturiseşte că el nu este fiară de codru ci Ion Sântian, naşul lui Dumnezeu, obligat pentru 9 ani şi 9 luni (sau 9 zile) la această stare.

Din minima trecere în revistă a variantelor – pe care ne-a permis-o spaţiul lucrării – reies clar, după părerea noastră atât caracterul nupţial al colindei, cât mai ales cel de invocaţie magică a norocului la vânătoare, de aceasta depinzând posibilitatea căsătoriei. Folosirea părţilor corpului cerbului pentru clădirea gospodăriei implică şi valori magice: pielea va înveli casa îndepărtând de trup bolile, osul este esenţa vieţii şi sămânţa sa magică, părul alungă frica etc. Octavian Buhociu mai remarcă valoarea de act magic a ospăţului care declanşează constituirea unei noi familii. În viziunea omului din neolitic între vânat şi vânător există o tainică legătură în absenţa căreia doborârea animalului ar fi imposibilă. După modul în care-şi concep casa, mirii vor locui practic în trupul cerbului, împărtăşit de el, mâncându-i carnea, devin ei înşişi cerb. De aici şi atitudinea pasivă a cerbului şi a ciutei, care par a şti că se vor încarna într-o nouă existenţă prin moarte, jertfindu-se şi pentru o nouă construcţie ca în motivul Meşterul Manole – dar şi pentru alcătuirea unei noi familii.

După cum afirma Petre Caraman, vânătoarea cerbului este un motiv comun din Balcani până la Baltică. În colindele sârbeşti apar mai puţin, cerbul şi ciuta fiind prezente, mai ales în poezia lirică. Marko Kralevici dorea să vâneze cerbi, dar se plânge de pustietatea pădurii. Pentru bulgari, Gavril Katarov subliniază o veche tradiţie a regelui trac vânător Rhesos, din munţii Rodope (Octavian Buhaciu). În zonă există biserica Cerbului (Elenska Cerkva) unde animalul respectiv era sacrificat de Sântilie, 20 iulie. La fel, la schitul Elen-Vrch. Interesant este că în această zonă lipseşte colinda cerbului, foarte răspândită însă în nord spre Dunăre. În colinda – tip bulgărească, flăcăul dialoghează cu cerbul, acesta se laudă că, în 3 ani a supt lapte, a păscut iarbă, a băut apă de izvor. În replică, voinicul spune că şi calul său are 3 ani, s-a hrănit pe alese. Vânează cerbul, îl împarte la fete şi neveste, uneia nu-i ajunge carnea, pe aceasta o ia de nevastă. Într-o altă variantă fata spune că se va căsători cu cel care îi va aduce cerbul, dacă nu, îi va lua calul. Într-o colindă ucraineană, prezentată de Petre Caraman, vânătoarea cerbului sur se face în timpul iernii, el este zărit prin ninsoare. Boierul hotărăşte să-l doboare a doua zi, pe gheaţa lucie de lângă luncă. Cerbul întoarce capul şi se laudă că nu va putea fi prins decât la strâmtori. Într-o altă variantă, firul asemănător cu unele colinde româneşti, cerbul spune boierului să nu se mai ostenească, va veni el singur la gheaţa lucie pentru a fi ucis. Colindele poloneze diferă de desfăşurare de cele româneşti, având însă aceeaşi finalitate tânărul merge la vânătoare cu scopul de a realiza căsătoria, la fel la bieloruşi. Colinda tip la polonezi constă în răsplătirea fiului pentru purtările sale cu un cal, plecarea la vânătoare, prinderea unei căprioare, care, de fapt este o fată cu purtări frumoase, viitoare mireasă.

Judeţul Vaslui, mult timp ocolit de folclorişti, păstrează încă un bogat repertoriu de colinde, cele mai bogate vetre fiind comunele Berezeni şi Iveşti, în fiecare dintre acestea circulând peste 20 de piese. Colindele de cerb şi ciută, în special ultima au texte ample conţinând elementele esenţiale din circulaţia acestui motiv în aria românească. Prezenţa lor, într-o zonă mai puţin citată în lucrările de specialitate demonstrează vitalitatea speciei şi performanţele ei artistice în întregul spaţiu românesc naţional. Cerbul devine un simbol naţional, o expresie a jertfei necesare pentru orice înfăptuire, mitul său, exprimat în colind, are profunde înrudiri cu motivele folclorice fundamentale pentru noi, „Meşterul Manole", Mioriţa". În încheiere voi aminti o variantă din Brad – judeţul Hunedoara pe care o considerăm deosebit de semnificativă. Când vânătorii răscolesc munţii, ciuta cea mai mare, un fel de mamă a mamelor, îl îndeamnă pe fiul său, cerbul, să coboare cu ea la livezi, la ţarini, fiindcă murind acolo va da pentru vecie „Mană câmpiilor / Roadă holdelor".

Prof. Dan RAVARU
Centrul Judeţean al Creaţiei Populare Vaslui